

BIBLIOTEK OCH LÄSANDE MELLAN DIGITALA OCH FYSISKA MEDIA

LARS HÖGLUND OCH EVA WAHLSTRÖM

Biblioteken är en samhällsinstitution som både håller fast vid kärnidén och kontinuerligt förändras när det gäller utformningen av tjänster och i förhållandet till olika medier. En bibliotekarie citeras i en aktuell artikel: ”Vi står för boken men för alla andra medier också” (Skog och Blom, 2011). För att nå fram till barn och ungdomar, som är en viktig användargrupp, krävs att det finns flera vägar till läsande och informationskompetens. Mediebruket är mer varierat: ”Man läser boken, ser filmen och lyssnar på musiken” (ibid.). Internet och sociala media ingår i konceptet lika naturligt som att man anpassar den fysiska miljön till nya förutsättningar. Ökad betoning av mötesplatsfunktionen samtidigt som många nya media tillkommit ger ändrade förutsättningar för servicen. Ett exempel är att e-böcker och andra digitala media ökar samtidigt som behoven att exponera fysiska böcker minskar. En sådan förändringsprocess återfinns i flera länder i västvärlden. Mot den bakgrunden har vi i den senaste SOM-undersökningen ställt frågor om såväl e-böcker som sociala medier och användningen av bibliotekstjänster via Internet. Tillsammans ska svaren ge en bild av den sammansatta mediesituationen i dagens samhälle.

Att ha tillgång till information som är relevant och korrekt är fundamentalt för medborgarna i en demokrati. Det är också en grundförutsättning i ekonomisk teori, både för oss som konsumenter och för utveckling av företag och andra verksamheter. Kanske viktigast av allt är att tidigt nå barn och unga för att stimulera deras läsning och informationskompetens och därmed lägga en grund för den framtida samhällsutvecklingen. Av biblioteksstatistiken framgår att utlåningen av barnböcker numera är mer omfattande än utlån av fack- eller skönlitteratur i de svenska folkbiblioteken. Under senare år har också allt fler bibliotek en kombinerad uppgift som både folk- och skolbibliotek. Nära hälften av alla biblioteksenheter är sådana integrerade bibliotek. Biblioteken kan bidra till barnens läsning, men föräldrar och andra närstående har en viktig roll vid sidan av bibliotek och skola. Vi uppmärksammar detta med data om högläsning för barn längre fram i denna artikel.

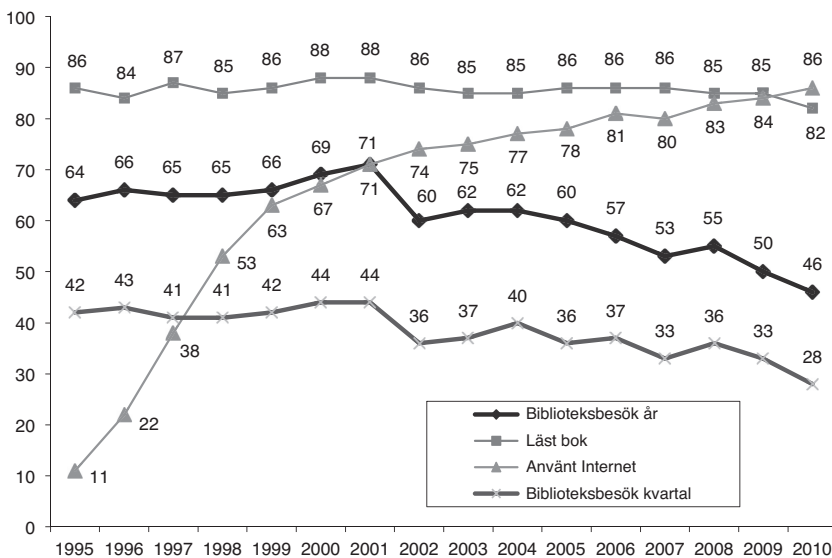
Inställningen till och förtroendet för en rad olika samhällsinstitutioner har mätts under lång tid. Vissa institutioner har många en uppfattning om trots att man inte personligen möter eller berörs av dem direkt. När det gäller biblioteken torde dock de egna erfarenheterna spela en stor roll. Vilka förändringar kan vi då se när det gäller biblioteksbesök? Varför besöker man bibliotek idag? Kan vi se samband mellan biblioteksanvändning och andra samhällsförhållanden? Dessa frågor belyser vi här med aktuella data från SOM-undersökningen.

Biblioteks- och informationsvanor

Biblioteken är ett av flera sätt att få tillgång till litteratur, men de fyller också andra funktioner. Ett tidigt antagande var att Internet skulle kunna medföra minskad biblioteksanvändning. Samtidigt hade biblioteken under Internets tidiga spridningsfas en viktig uppgift att erbjuda tillgång till Internet. Behovet av den uppgiften är idag mindre, då majoriteten nu har tillgång till Internet. Figur 1 visar andelen som besökt bibliotek någon gång per år eller oftare respektive någon gång per kvartal eller oftare mot bakgrund av bokläsning och Internetanvändning någon gång per år eller oftare under perioden 1995-2010.

Här framgår tydligt en nedåtgående tendens för biblioteksbesöken under de senaste 6-7 åren, liksom att adoptionskurvan för Internet redan börjat plana ut efter en expansiv introduktionsfas. När det gäller bokläsning åtminstone någon gång per år verkar detta ganska stabilt över tid. Trots detta kan man då och då notera larmsignaler om minskad läsning, t ex bland yngre män. Å andra sidan har andelen som läser böcker varje vecka ökat under ett antal år innan en mindre nedgång under de senaste fyra åren (Nilsson, 2011).

Figur 1 Biblioteksbesök, bokläsning och Internetanvändning 1995-2010. Andel som gjort/ använt åtminstone någon gång under det senaste året, samt biblioteksbesök varje kvartal eller oftare (procent)

Kommentar: Diagrammet bygger på Riks 2 urvalet i SOM-undersökningen. Under de senaste två åren finns även ett tredje urval där biblioteksbesöken ligger något högre, men följer samma trend. Den tydliga nedgången mellan 2001 och 2002 sammanfaller med införandet av lägre bokmoms.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1995-2010.

Som framgått är nedgången i biblioteksbesöken tydlig under de senaste åren med en nästan linjär trend från 2002/2003, efter en skift nedåt just i samband med sänkningen av bokmomsen. Stora skillnader finns också mellan olika grupper, t ex när det gäller biblioteksbesök efter utbildning, kön och ålder. Den påtagliga skillnaden mellan män och kvinnor, där kvinnor både läser böcker och använder bibliotek i större utsträckning än män, kvarstår. Någon större skillnad finns dock inte mellan män och kvinnor när det gäller Internetanvändning. Sambandet mellan utbildning och Internetanvändning har successivt försvagats med undantag för dem med grundskola som högsta utbildning vilket förklaras av att det i denna grupp återfinns många från den äldre generationen med kort obligatorisk skolgång. Skillnaden mellan olika åldersgrupper när det gäller ”åtminstone någon Internetanvändning” uppvisar ett liknande mönster (Tabell 1). Att detta förändras när vi ser på mer frekvent Internetanvändning visas längre fram i denna artikel.

Tabell 1 Biblioteksbesök, bokläsning och Internet 2007-2010 (procent)

År	Biblioteksbesök senaste året				Läst bok senaste året				Använt Internet senaste året			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Ålder												
15-29	63	69	66	56	91	89	89	82	99	98	99	99
30-49	59	57	51	52	88	87	87	87	94	98	98	99
50-64	46	49	44	39	85	86	85	83	83	86	88	92
65-85	46	47	45	42	82	80	80	75	38	47	52	53
Kön												
Män	46	50	42	40	80	76	78	75	81	84	87	86
Kvinnor	60	59	58	52	92	92	91	89	79	83	82	85
Utbildning												
Låg	36	32	31	25	70	69	65	62	52	55	52	57
Medellåg	49	51	49	41	86	83	82	79	84	90	90	90
Medelhög	62	67	56	54	92	92	94	93	87	91	93	95
Hög	70	73	64	66	97	96	98	96	95	96	96	98
Nuvarande familjetyp												
Arbetarhem	47	49	46	38	79	77	77	74	74	77	80	82
Jordbrukarhem	40	33	40	26	73	82	70	57	62	77	59	69
Tjänstemannahem	56	60	57	57	92	91	93	92	83	87	91	92
Högre tjänstem/ (akademiker)*	70	69	54	53	98	96	96	96	95	96	93	94
Företagare	41	49	45	46	87	87	89	90	79	86	88	91
Antal svar	3311	1602	1597	1563	3311	3348	3154	3166	3311	1608	2908	3166

*) Kategorin Högre tjänsteman/akademiker ändrades från 2009 till Högre tjänstemannahem.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1995-2010.

Det finns anledning, inte minst ur demokratisynpunkt, att uppmärksamma informationsklyftor mellan generationer och andra grupper. Robert D. Putman har visat hur ”sambandsförändringar och generationsskiften hänger samman.” (Putnam, 2001:34). Putnams empiri utgår från det amerikanska samhället, men man kan dra paralleller till det svenska samhället, särskilt när det gäller olika åldersgruppers bruk av ny teknik som t.ex. Internet. Numera har internet som teknologi adopterats i de flesta grupper och bland yngre och medelålders används sociala medier frekvent. Sådana teknologier kan användas i alltfler sammanhang och blir en given utgångspunkt för planering av nya verksamheter, för informationsspridning, marknadsföring och olika media. Samtidigt kan den utvecklingen missgynna de äldsta, som i mindre grad har tillgång till den nya teknologin och vanligen har kortare utbildning.

Biblioteksbesöken visar det senaste året en fortsatt smärre nedgång bland både män och kvinnor, men mer bland lågutbildade och i arbetarhem än bland högre tjänstemän och högutbildade. Årets siffra, 46 procent som åtminstone någon gång per år besöker bibliotek, är den lägsta hittills i denna typ av mätning. Andelen mer regelbundna besökare (kvartal eller oftare) följer en liknande trend och ligger här strax under 30 procent.

Tabell 2 Andel som använder biblioteket resp. läser böcker efter kön, utbildning och studieaktivitet (procent)

Studerande	Nej				Ja			
	Låg		Hög		Låg		Hög	
Utbildning								
Kön	Man	Kv	Man	Kv	Man	Kv	Man	Kv
Procent som besöker bibliotek varje kvartal eller oftare	17	24	34	44	33	52	53	72
Läst bok varje kvartal eller oftare	42	65	74	83	58	70	72	94
Antal svar:								
Biblioteksbesök	795	750	532	694	67	79	27	71
Läst bok	801	756	529	692	67	77	50	99

Kommentar: Ett effektmått som varierar mellan 0 och 1, baserat på genomsnittlig procentskillnad kan beräknas från tabellen ovan.

Effekter på biblioteksbesök: Kön=0,14   Utb=0,15   Studier=0,28   Totalt 2010=0,57
 Effekter på bokläsning: Kön=0,17   Utb=0,22   Studier=0,08   Totalt 2010=0,47

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010.

Den till synes stabila kurvan för bokläsning någon gång per år eller oftare (Figur 1) rymmer motsägelser. Om vi ser till dem som läser böcker ofta, t ex en eller flera gånger per vecka verkar denna grupp först ha ökat från ca 30 procent i mitten av 1990-talet till 43 procent 2005-2006 och därefter åter minskat till 38 procent 2010. Biblioteken har en viktig uppgift som stöd för studier. Det är därför naturligt att frekventa biblioteksanvändare återfinns bland studerande av olika slag. Studieaktivitet, utbildningsnivå och kön förklarar en stor del av biblioteksanvändningen, men också bokläsning. Studieaktivitet höjer dock i första hand biblioteksbesöken, medan utbildningsnivå har större effekt på allmän bokläsning än på biblioteksbesök. Som framgår av tabell 2 är det särskilt bland lågutbildade män man finner få som utnyttjar biblioteket.

Skillnaderna vad gäller bokläsning och biblioteksbesök är således betydande mellan olika grupper. Medan lågutbildade män är en grupp som biblioteken sällan når (här 17 procent) uppger dock något fler av dessa att de läser bok någon gång per kvartal eller oftare (42 procent).

E-böcker och mänskliga möten ökar samtidigt

Trots många förändringar under senare år är det fortfarande boklån som motiverar de flesta biblioteksbesöken (Figur 2 och Tabell 2). Den tendens till minskade biblioteksbesök vi nämnt ovan har också sin motsvarighet i biblioteksstatistiken, främst vad gäller traditionell bokutlåning. Nya media, som olika former av ljudböcker och e-böcker ökar, men från så låg nivå att totalbilden ännu inte ändrats väsentligt, eftersom utlåningen av böcker står för så stora volymer. Antalet utlån av e-böcker har dock fördubblats mellan 2005 och 2009 från ca 135000 till 276000 utlån, vilket innebär att de kommer mycket starkt. Nedgången för traditionella boklån gäller framförallt skönlitteratur för vuxna och facklitteratur, men inte barnböcker, som är den litteraturkategori som dominerar utlånen vid svenska folkbibliotek (figur 2).

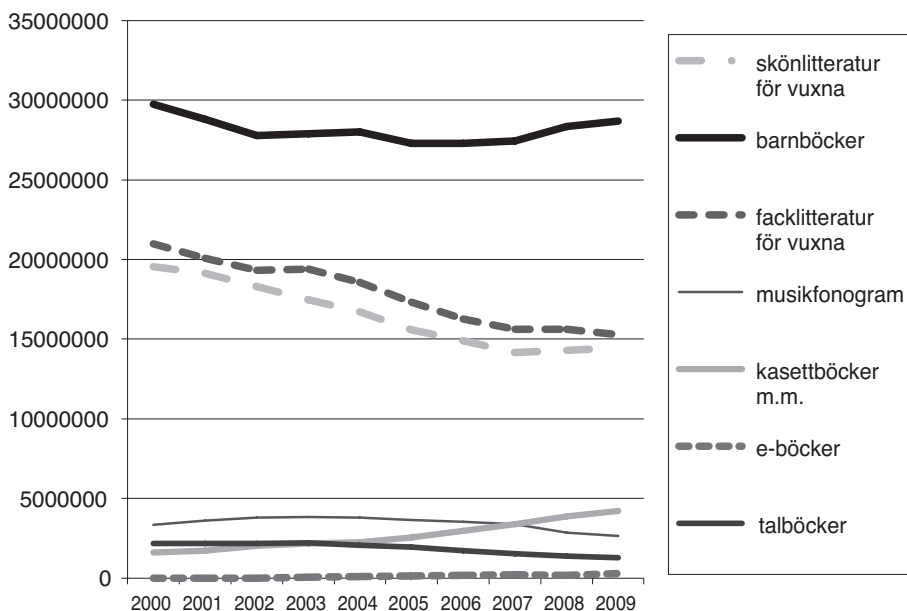
Figur 2, som bygger på biblioteksstatistiken, visar en fortgående minskning av antalet boklån både för fack- och skönlitteratur. Barnlitteraturen ligger högre och mer stabilt. I botten av diagrammet återfinns andra media, där olika former av ljudböcker och e-böcker ökar, men från så låg nivå att totalbilden ännu inte ändras väsentligt, eftersom utlåningen av böcker står för så stora volymer.

Nu är dock bokutlåning endast en av flera tjänster biblioteken erbjuder och vi har därför ställt frågor vilka aktiviteter man gjort vid biblioteksbesöken. Tabell 3 redovisar svaren efter kön och ålder.

Kvinnor utför något oftare än män olika aktiviteter på biblioteket. Undantaget är läsning av tidningar och tidskrifter som något fler bland männen ägnar sig åt. För både män och kvinnor och för olika åldersgrupper är lån av skönlitteratur den vanligaste aktiviteten, men kvinnor ligger här ca 13 procentenheter högre än männen. Förutom lån av fack- och skönlitteratur, som är centralt för alla grupper i tabell 3 har olika åldersgrupper specifika intressen. För yngre är tillgången till arbetsplats

av särskilt stor betydelse, för gruppen 30-49 år är barnböcker viktigt, för de äldre är deltagande i kulturrevenemang vanligare än för övriga grupper. Av särskilt intresse är att tillgång till personlig service utnyttjas av samtliga grupper – att fråga bibliotekarie om hjälp hör till de vanligaste aktiviteterna.

Figur 2 Antal utlån i svenska folkbibliotek 2000-2009

Källa: SCB Statistikdatabas

Idag framhålls ofta bibliotekets roll som mötesplats. Drygt en femtedel av de svarande uppger att de ofta träffar vänner och bekanta på biblioteket. Om man i begreppet mötesplats även inkluderar mötet med kultur- och information täcks ett antal olika aktiviteter in, inklusive användning av medier och läsning på plats, vilket inte fångas in i vanlig utlåningsstatistik. I Figur 3 rangordnas och jämförs mäns och kvinnors aktiviteter på biblioteket.

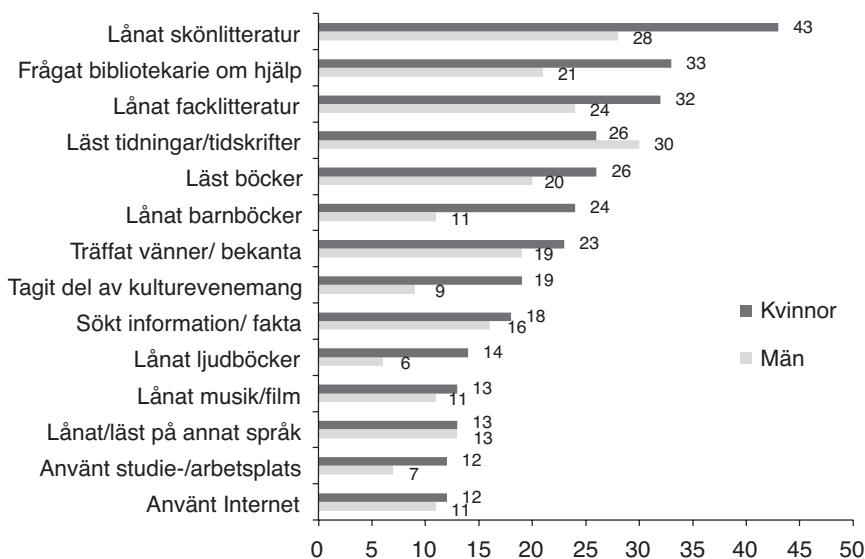
Jämfört med 2009 års undersökning är skillnaderna för olika aktiviteter ganska små, men just när det gäller att träffa vänner och bekanta finns en ökning av andelen som gör detta relativt ofta. För män har denna andel ökat från 15 till 19 procent och för kvinnor från 18 till 23 procent jämfört med föregående år.

Man kan notera att användning av Internet kommer långt ner på listan i Figur 3, vilket kan tolkas som en effekt av att de flesta har tillgång till Internet i bostaden.

Tabell 3 Aktiviteter på biblioteket efter ålder och kön. Andelen som utför respektive aktivitet någon gång per halvår eller oftare (procent)

Aktivitet	Kön		Ålder				Samtliga	Antal svar
	Kvinnor	Män	16-29	30-49	50-64	65-85		
Lånat barnböcker	24	11	8	39	11	6	18	823
Lånat skönlitteratur	41	28	33	33	32	44	35	814
Lånat facklitteratur	32	24	32	31	25	25	28	812
Lånat ljudböcker	14	6	6	13	11	10	11	813
Lånat/läst på annat språk	13	13	27	14	10	6	13	805
Lånat musik/film	13	11	13	17	9	8	12	801
Läst böcker	26	20	31	15	23	30	24	797
Läst tidningar/tidskrifter	26	30	26	19	25	46	28	798
Använt Internet	12	11	24	8	8	12	12	798
Sökt information/ fakta	18	16	30	14	11	19	17	792
Använt studie-/arbetsplats	12	7	26	8	6	5	10	787
Frågat bibliotekarie om hjälp	33	21	38	27	23	27	28	796
Tagit del av kulturevenemang	19	9	9	11	18	20	15	795
Träffat vänner/ bekanta	23	19	25	15	15	33	21	794

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010. Bas: Biblioteksbesökare.

Figur 3 Aktiviteter på biblioteket 2010. Någon gång per halvår eller oftare (procent)

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010.

Biblioteket och högläsning för barn

En mycket stor del av alla småbarnsföräldrar läser högt för sina barn. Forskning om högläsning betonar att den har betydelse för barns språkutveckling och läsförmåga. Det finns också studier som visar att läsförmåga hos barn och unga även påverkar andra prestationer som till exempel matematik och förmågan att förstå information (Wade och Moore, 1998; Sheldrick 1999).

På senare år har högläsningens betydelse för barns utveckling uppmärksammats, inte minst i samband med rapporter om en nedgående trend för skolbarnens läsförmågor. Pedagoger, språkforskare och hjärnforskare har utifrån olika perspektiv visat på högläsningens betydelse för barnets utveckling (Höglund & Wahlström 2006). Högläsning förbereder inte barnen bara för uppgiften att läsa själva, utan stimulerar också uppmärksamhet och koncentrationsförmåga. Undersökningar har genom åren kommit fram till resultat som stödjer teorin om att högläsning för barn har betydelse för deras språkutveckling och även intresset för läsning.

I England bedrevs under 1990-talet ett projekt kallat "Bookstart". Genom att dela ut bokpaket till en grupp småbarnsfamiljer avsåg man undersöka huruvida detta skulle bidra till att stimulera barnens språkutveckling. De familjer som ingick i Bookstartgruppen visade sig även också använda sig av biblioteket två gånger så ofta som kontrollgruppen (Wade och Moore, 1996:63-76). Undersökningsgrupperna följdes upp några år senare. "Bookstartsbarnen" uppvisade då bättre resultat inom flera ämnes- och färdighetsområden. De hade inte bara en godare läs- och skrivförmåga utan de hade också djupare kunskaper i matematik (Wade och Moore, 1998:135-145).

Högläsning för barn tycks således ha positiva effekter för barnens intellektuella mognad. Andra effekter av högläsningen som också torde vara minst lika viktiga för barnens utveckling är de mer emotionella aspekterna. Högläsningssituationen mellan barnet och den vuxne handlar om en interaktion och ett ömsesidigt lyssnande samspel. När barn och vuxna genom högläsning tillsammans utforskar språket tycks detta bidra till den känslomässiga utvecklingen såväl som den bidrar till att barnet lättare och snabbare tillägnar sig läs- och skrivförmågan (Teale, 1986:196).

Ålder och kön har stor betydelse för läsvanorna. Att flickor och kvinnor läser mer och oftare än pojkar och män är välkänt och en stabil trend. När det gäller läsning ger kön ett starkare utslag än socioekonomisk status. Johnsson Smaragdi och Jönsson uppmärksammar att litteraturläsning konnoteras med något feminint och att detta kan påverka pojkars läsvanor. Men man får inte bortse från att de socioekonomiska sambanden också är betydelsefulla. Det är framförallt pojkar från familjer med låg socioekonomisk status som aldrig läser. Följdriktigt läser flickor med hög socioekonomisk status mest (Johnsson Smaragdi och Jönsson, 2006:530 ff.).

Läsning för barn är en vanligt förekommande tjänst på biblioteken. Bland småbarnsföräldrar är också högläsning för barnen i hemmet relativt vanligt. En majoritet av såväl män som kvinnor med barn i åldern upp till sex år läser högt för barnen åtminstone någon gång per månad och bland samtliga svarande uppger nära hälften att de gjort det under det senaste året (Tabell 4).

Tabell 4 Läst högt för barn 2010 (procent av samtliga svarande)

	Nej, ingen gång	Ja, någon gång/ år	Ja, någon gång/ halvår	Ja, någon gång/ kvartal	Ja, någon gång/ månad	Ja, någon gång i vecken	Ja, flera gångar i veckan	Samtliga
	52	8	5	5	10	6	14	48
Antal svar	839	12	80	79	158	97	218	1600

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010.

Om vi ser närmare på den regelbundna högläsningen är det bland kvinnor, yngre och medelålders samt högutbildade som högläsningen är särskilt vanlig. Däremot verkar skillnaderna vara mindre mellan olika yrkesgrupper (Tabell 5).

Tabell 5 Läst högt varje vecka. Svarande med egna barn 0-6 år (procent)

	Procent	Antal svar
Alla	49	597
Kön		
Män	42	228
Kvinnor	54	569
Ålder		
16-29	75	(28)
30-49	75	272
50-64	25	188
65-85	20	109
Utbildning		
Låg	22	88
Medellåg	46	171
Medelhög	53	116
Hög	61	215
Nuvarande familjetyp		
Arbetare	50	217
Tjänsteman	49	240
Högre tjänsteman	59	54
Företagare	49	49

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010.

Om man kombinerar kön och utbildning blir skillnaderna mellan olika grupper mer påtagliga. Män med låg eller medellåg utbildning (sammanslaget till "Låg" i tabell 6) är den grupp som mest sällan läser för barnen. Hela 45 procent i den kategorin läser sällan eller aldrig högt för barnen, jämfört med endast 5 procent bland kvinnor med hög eller medelhög utbildning. Man kan också notera att bland dem med låg eller medellåg utbildning är skillnaden mellan män och kvinnor större än bland högutbildade. På grund av internbortfall är antalet svarande här litet, men tendensen är ganska lik tidigare års resultat (Tabell 6). Utbildning har sammantaget mycket större effekt än kön.

Tabell 6 Läst högt för barn 0-6 år efter utbildning och kön (procent)

Utbildning	Låg		Hög	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Läst högt flera ggr/vecka	36	52	75	84
Läst någon gång/ vecka	19	17	22	11
Läst mer sällan eller aldrig	45	31	3	5
Antal svar	53	36	65	88

Kommentar: Bas svarande med barn 0-6 år (Antal svarande: 242). Ett effektmått baserat på genomsnittlig procentskillnad för andelen som läser högt flera gånger per vecka ger för utbildning 0,36 och för kön 0,13. Sammantaget 0,49.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010.

Medan utbildning och kön har stor betydelse för högläsning, har närheten till och tillgång till litteratur också ett tydligt samband med högläsningen. Biblioteksbesök någon gång per kvartal eller oftare är relaterat till högläsning för barn både bland hög- och lågutbildade.

Bibliotekens roll för individ och samhälle

Många tycks eniga om att förmågan att läsa och därmed kunna tillägna sig både samhällsinformation och kultur är en rättvisefråga och därmed också en demokrati-fråga, men läsning kan också ha en rad andra konsekvenser som vi vet ganska lite om. Bibliotekens samhällsroll kan studeras på olika sätt och det finns även flera internationella studier som försökt visa på den ekonomiska betydelsen. Vanligtvis

visar sådana beräkningar en betydande avkastning på insatta medel (Svensk Biblioteksförening, 2007). I den senaste SOM-undersökningen finns en ny fråga om vilket betydelse olika biblioteksfunktioner haft för användarna själva eller för deras familj under det senaste året. Svaren ger en grund för att kunna säga att biblioteken upplevs ha stor betydelse även när specifika funktioner anges. Vi har tidigare noterat att man i allmänna termer upplever biblioteken som viktiga och är beredda att betala skatt för detta (se t ex Höglund och Wahlström 2008). Bibliotekens betydelse för olika gruppers informationsanvändning och individers utveckling är ett område som studeras i flera nordiska projekt för närvarande.

Tabell 7 Bibliotekens betydelse. Andel som upplever att biblioteken har stor betydelse i olika avseenden (procent av biblioteksanvändare)

	Stor betydelse:		
	Kvinna	Man	Antal svar
Inspirerat till läsning av böcker	59	46	716
Gett faktauppgifter och kunskap	55	43	699
Gett råd och vägledning	36	27	695
Underlättat arbete el studier	34	27	697
Varit en plats att träffa andra	12	12	697

Kommentar: Frågan lyder: Vilken betydelse har biblioteket haft för dig/din familj i följande avseenden under de senaste 12 månaderna. (Bas: biblioteksanvändare)

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010.

Inte oväntat uppger en något större andel kvinnor än män att biblioteket haft stor betydelse för dem själva eller någon i familjen under det senaste året. Detta gäller särskilt aspekter som rör läsning. Skillnaden mellan män och kvinnor är mindre när det gäller bibliotekets roll för arbete eller studier. Intressant är att det inte tycks råda någon skillnad mellan mäns och kvinnors bedömning när det gäller mötesplatsfunktionen. Lika många män som kvinnor uppger denna vara viktig. Samtidigt är det en aspekt som kommer långt efter de läs- eller studieinriktade funktionerna eller rådgivning i samband med dessa.

Bibliotek, sociala medier och elektroniska läsplattor

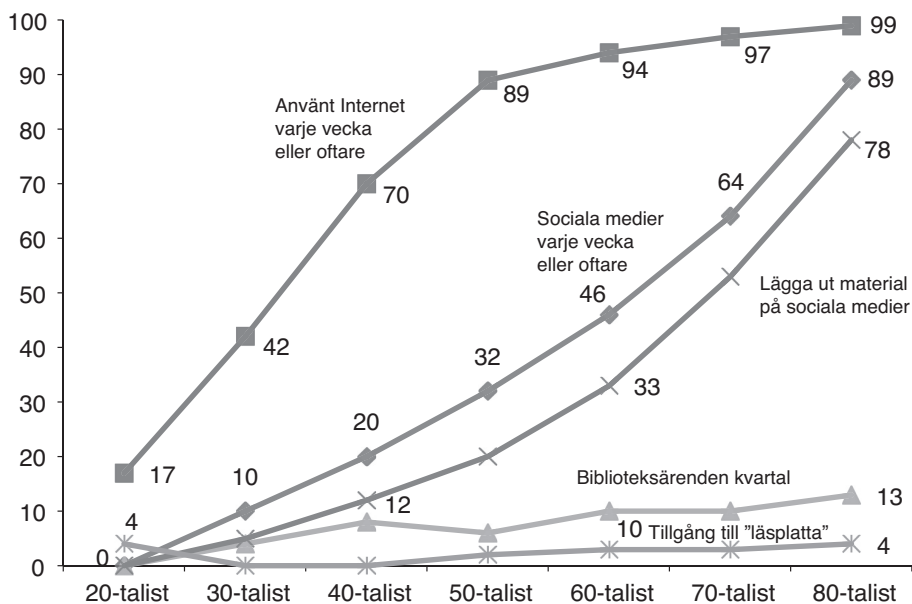
Biblioteken verkar idag på flera digitala arenor. De sociala medierna har på relativt kort tid blivit vanliga med en spridning som gått snabbare än Internetanvändningen gjort. Det är dock stora skillnader mellan olika åldersgrupper. Särskilt bland dem

i åldrarna upp till 30 år är aktiviteten betydande och rör många arenor. Givetvis berörs också biblioteken av detta.

En ny variant av läsplatta, såsom ”ipad”, och den nya typen av mobiltelefoner, så kallade ”smart phones”, innebär också nya sätt att sprida information och mobil internettillgång.

Folkbiblioteken i många kommuner har alltfler e-böcker för utlåning via sådana tekniker och instruktioner på sin hemsida om hur man laddar ner böcker. Som framgår av diagrammet nedan är det ännu bara en mindre del av befolkningen som har tillgång till sådana läsplattor, men i intervjuer med tidiga användare av dessa betonar flera att en uppskattad del av deras användning just rör möjligheten att låna och läsa böcker från biblioteket i elektronisk form. Detta i kombination med ökad användarvänlighet och stor IT-vana bland yngre gör det möjligt att spekulera i att denna informationsväg, som inte kräver fysiska besök, kan komma att få stor spridning. (Figur 4).

Figur 4 Biblioteksanvändning via Internet, tillgång till elektronisk läsplatta samt användning av Internet och sociala medier i olika generationer efter födelsedecennium (procent)

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010.

Figur 4 visar hur såväl frekvent användning av Internet som sociala medier är starkt åldersberoende. Nära 80 procent av dem som är under 30 år lägger åtminstone i någon mån ut material via sociala medier, medan ytterligare ca 10 procent använder eller tar del av sociala medier varje vecka eller oftare. Denna skillnad mellan åldergrupper är inte alls så tydlig när det gäller att göra biblioteksärenden via nätet eller när det gäller att ha tillgång till "läsplatta".

Sociala medier används numera för en rad olika ändamål. De kan nås via dator, telefon eller läsplattor och har förändrat kommunikationsvägar och informations-spridning på flera sätt. Konsekvenserna av detta är relativt outforskade. Framförallt stimuleras kontakter mellan personer både i befintliga nätverk och med okända på gott och ont. Allt fler verksamheter annonserar att de också finns på till exempel Facebook eller Youtube. Detta gäller också biblioteken.

Bibliotekens service rankas regelmässigt högt i SOM-undersökningarna och brukar ligga i topp när en rad olika typer av offentlig service i kommunerna bedöms av de svarande. På liknande sätt är förtroendet för biblioteken högt och balansmåttet mycket höga, eftersom det är mycket få som är uttalat missnöjda. Vi har tidigare konstaterat att det finns ett samband mellan bedömning och användning. När biblioteksbesöken sjunker finns således en risk att också synen på service och/eller förtroende följer med. I figur 5 visas andelen nöjda med servicen för de senaste 12 åren. Kurvan nedanför anger andelen som någorlunda regelbundet besöker bibliotek, någon gång per kvartal eller oftare. Den tidigare ganska stabila kurvan för service har sjunkit under de senaste åren. Att kurvorna följer varandra väl framgår här tydligt. Trots mycket goda betyg har man här möjligen ett problem, eftersom det inte är säkert att tjänster via nätet ger samma utslag i bedömningar av service eller kan motverka minskningen i besök och utlåning tillräckligt snabbt.

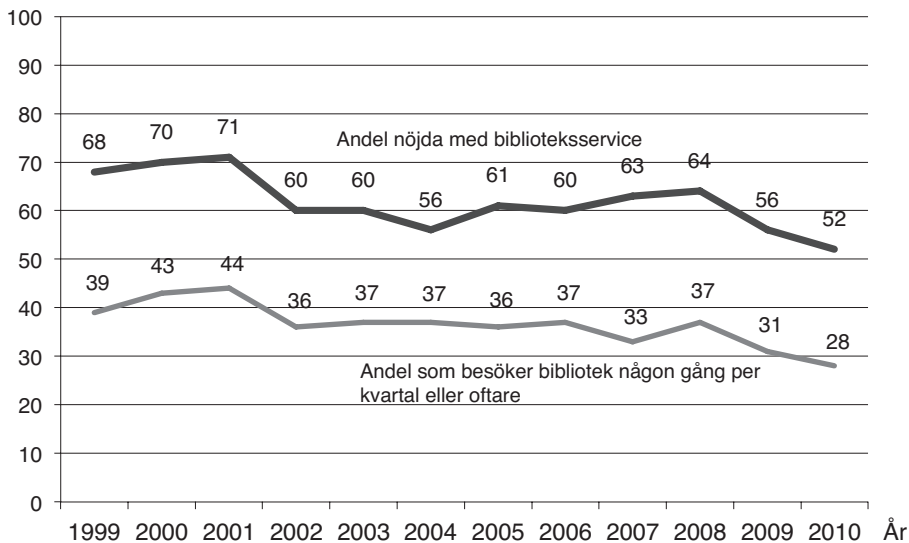
Bibliotek, läsning och de nya informationsvägarna

Vi har tidigare kunnat notera att biblioteken åtnjuter stort förtroende och regelmässigt ligger högt i olika servicebedömningar. Samtidigt är en återkommande fråga hur bibliotek och läsning påverkas av ny informationsteknologi såsom Internet. Existensen av Internet i kombination med dess stora spridning kommer sannolikt att under lång tid att generera nya tillämpningar. Sociala medier och e-böcker som vi känner dem idag är kanske bara tidiga exempel på detta. Samtidigt finner vi att biblioteken trots tidig anpassning till nya möjligheter fortfarande domineras av traditionella media och att detta tycks fungera väl, även om alternativen blivit fler. En aspekt på detta är att innehåll med kvalitet kräver lång tid att ta fram. Nya informationsvägar tycks lättare att ta fram än att drastiskt förändra informationens kvalitet.

Vi har i denna artikel belyst några aspekter av bibliotekens position i spänningsfältet mellan tryckta och digitala medier och den pågående förskjutning som sker mellan dessa. Vi har pekat på e-böckernas snabba expansion, men samtidigt funnit en tendens att bibliotekens roll som mänsklig mötesplats verkar öka. Parallellt med

ett stort intresse för nya informationstekniker i samhället är de faktiska volymerna av utlåning av tryckt material så omfattande att detta kommer att dominera under lång tid, men vi kan också med nuvarande trender peka på möjligheten att se ungefär hur länge.

Figur 5 Andel som är mycket nöjda eller ganska nöjda med bibliotekens service på den egna orten samt biblioteksbesök kvartal eller oftare (procent)

Kommentar: Samvariationen mellan kurvorna motsvarar 0,86 (Pearson's r)

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1999-2010.

Den stora utlåningen av barnböcker som vi redovisat, utgör en betydande stimulans till barnen, vilket också många småbarnsföräldrar bidrar till. Att många läser för sina barn är svårt att uppskatta värdet av. Samtidigt nås inte alla barn av detta och vi ser att skillnader i utbildning och sociala förhållanden envist ligger kvar. En intressant aspekt på detta i relation till Internet och sociala medier är att användning av dessa, åtminstone ytligt sett, uppvisar mindre skillnader mellan män och kvinnor och mellan låg- och högutbildade än traditionella media. Om detta innebär nya möjligheter också för att nå fler med stimulerande och utvecklande litteratur och information eller möjliggör ett mer aktivt deltagande i samhällsdebatten återstår att se.

Referenser

- Höglund, Lars & Wahlström, Eva (2007) Bibliotek, läsning och förtroende. I Nilsson, Lennart (red) *Det våras för regionen. Västsverige 1998-2005. SOM-rapport nr 40*. SOM-institutet, Göteborgs universitet, s 269-284.
- Höglund, Lars & Wahlström, Eva (2008) Biblioteken – kontinuitet eller nya trender? I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Skilda världar. SOM-undersökningen 2007, SOM-rapport nr 44*. Göteborgs universitet, s 269-284.
- Johnsson Smaragdi, Ulla & Jönsson, Annelis (2006) Book Reading in Leisure Time: Long – Term Changes in Young Peoples' Book Reading Habit. *Scandinavian Journal of Educational Research* 2006:5 s. 519-540.
- Nilsson, Åsa (2011) *Svenska läsvanor*. Presentation vid konferensen Tema 2011: Läsaren, arrangerad av Regionbibliotek Stockholm 2011-02-03. www.som.gu.se
- Putnam, Robert D (2001) *Den ensamme bowlaren*. Den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse. Stockholm. SNS Förlag.
- SCB statistikdatabas 2011. www.scb.se.
- Sheldrick-Ross, Catherine (1999): Finding without seeking: what readers say about the role of pleasure-reading as a source of information, i: Wilson, Tom & Allen, David (eds.) *Exploring the Contexts of Information Behaviour*. Taylor Graham.
- Skog, Björn & Blom, Mårten (2011) Barn och böcker. *Biblioteksbladet* 03:2011, s 5-8.
- Svensk Biblioteksförning (2007) *Bibliotekens förtjänst. En forskningsöversikt om den samhällsekonomiska nyttan av bibliotek*.
- Teale, William H., "Home Background and Young Children's Literacy Development", *Emergent Literacy: Writing and Reading*. (1986)
- Wade, Barry & Moore, Maggie(1996) Home Activities: The Advent of Literacy" i *European Early Childhood Education Research Journal* vol. 4:2 s. 63-76.
- Wade, Barry & Moore, Maggie (1998) An Early Start with Books: literacy and mathematical evidence from a longitudinal study. *Educational Review* vol. 50:2, s. 135-145.

